

СТОСУНКИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ З ГОЛОВНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ РАДОЮ: СПРОБА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ (1914-1915 рр.)

Перша світова війна поставила у міжнародному контексті українське питання, активізувала національно-визвольні змагання. У цих умовах українські політичні організації Галичини і Буковини та наддніпрянська політична еміграція в Австро-Угорщині задекларували проавстрійську зовнішньополітичну орієнтацію, їх співпраця стала спробою єднання національних сил задля реалізації ідей соборності і державності.

Уже на початку війни 1 серпня 1914 р. у Львові за ініціативою західноукраїнських громадських діячів М.Павлика й Л.Цегельського заснується Головна Українська Рада (ГУР) [8, арк.3]. До її складу увійшли представники Української націонал-демократичної, Української радикальної, Української соціал-демократичної партій, а також Бойової Управи, яка утворилася в той же день з делегатів сокільських і січових організацій. На першому засіданні було обрано президію ГУР: К.Левицький – голова, М.Павлик, М.Ганкевич – заступники, С.Баран – секретар, І.Кивелюк – скарбник [1, арк.16, 2].

До складу Ради увійшла однакова кількість представників від кожної партії: К.Левицький, С.Баран, Л.Цегельський, І.Боберський (пізніше кооптовано І.Кивелюка) – від національних демократів; М.Павлик, К.Трильовський, М.Балицький, М.Лагодинський – від радикалів; М.Ганкевич, В.Старосольський, В.Темницький, Т.Мелень – від соціал-демократів [21, с.318]. Рішення ГУР, проти якого протестувала одна з політичних партій – учасників репрезентації, не вступало в дію [1, арк.3].

4 серпня 1914 р. українські політичні емігранти з Росії – Д.Донцов, В.Дорошенко, А.Жук і О.Назаріїв, які плекали ідею створення міжпартійної політичної організації наддніпрянських українців і працювали над популяризацією української справи за кордоном, заснували у Львові Союз визволення України (СВУ) [18, с.331].

Лідери ГУР, щоб не допустити розбіжностей між політичними представництвами Галичини, Буковини і Наддніпрянщини, вирішили встановити стосунки зі СВУ без огляду на те, чи зібрані в Союзі українці “мали формальну легітимацію заступати велику Україну, чи ні...” [17, с.15].

Уже на першому засіданні ГУР з подання І.Боберського було прийнято рішення запросити наддніпрянського політемігранта М.Залізняка на наступне засідання Ради [1, арк.2]. Надалі на засіданнях ГУР були

присутні представники СВУ (спочатку М.Залізник і А.Жук, а потім А.Жук і Д.Донцов) [16, с.188]. Але СВУ, співпрацюючи з ГУР, не увійшов до її складу [17, с.15], а мав у Раді двох делегатів з дорадчим голосом і був поінформованим про хід справ у ній [5, арк.24].

5 серпня 1914 р. члени ГУР заслухали інформацію про створення СВУ та проект роботи Союзу [14, с.115]. А.Жук виступив із заявою, в якій ГУР було визнано найвищою і єдиною національно-політичною репрезентацією українців Австро-Угорщини, а до “певної міри також виразницею національно-політичних стремлень українського народу в Росії”, а також зазначалось, що СВУ перебуватиме в “стислім контакті” з ГУР [1, арк.23-24]. К.Левицький від імені галичан запевнив, що будь-які переговори з урядами Австро-Угорщини і Німеччини в справах Наддніпрянщини будуть проводитися разом з президією Союзу [4, арк.3].

Після від'їзду членів ГУР і СВУ до Відня наприкінці серпня 1914 р. стосунки між ними перериваються. Цей розрив у відносинах К.Левицький у своїх спогадах мотивував тим, що після переїзду нелегко було скликати всіх причетних до ГУР на спільну нараду, а тому члени СВУ збиралися окремо [17, с.70]. Останні в своєму офіційному звіті пояснювали цю ситуацію тим, що ГУР після переїзду “довгий час не збиралися зовсім на свої засідання” [5, арк.24-25].

Проте вже на початку вересня 1914 р. галицькі українці прагнули узгодити свою діяльність із Союзом, до чого докладалися зусилля зі сторони СВУ. Так, 2 вересня 1914 р. було здійснено спробу провести зустріч представників ГУР з репрезентантами СВУ в приватнім помешканні професора С.Дністрянського [2, арк.1а].

Але ГУР знову почала проводити засідання лише для того, щоб реорганізуватися [5, арк.25]. На засіданні 26 жовтня 1914 р. було оголошено лист СВУ, в якому пропонувалося скликати конференцію ГУР разом з представниками українських галицьких і буковинських послів та СВУ. Метою конференції мало стати з'ясування політичної ситуації, визначення напрямків загальнонаціональної політики і досягнення скоординованої діяльності всіх українських політичних груп [1, арк.66]. Йшлося про створення дійсно загальноукраїнської організації, в якій були б представлені всі політичні партії та депутатські клуби Галичини і Буковини, а також партії з Наддніпрянської України. Шляхом скликання такої конференції члени СВУ прагнули “оперти національну політику на ширші верстви суспільности, зробити її відповідальною за політику” [10, с.3].

Соціал-демократи і радикали виступили на підтримку проекту СВУ [17, с.71-72]. Для підготовки змін ГУР обрала комісію в складі Є.Олесьницького, М.Василька, А.Жука, М.Лозинського, В.Бачинського і

О.Поповича [2, арк.3]. Пізніше її склад був доповнений М.Лагодинським і В.Темницьким.

Ця ініціатива Союзу була свідченням того, що в стосунках з українськими політичними організаціями Австро-Угорщини СВУ намагався не тільки співпрацювати з ними, а й впливати на їх діяльність у дусі реалізації одного зі своїх засадничих постулатів – ідеї соборності України.

Упродовж листопада 1914 р. відбувся цілий ряд засідань ГУР, присвячених реорганізації Ради, але через відмінності в поглядах щодо повноважень і прав делегатів від СВУ і різні думки стосовно прийняття до ГУР представників Буковини питання не було узгоджено [13, с.169]. На засіданнях комісії і Ради 4, 11, 13-14 листопада 1914 р. найбільше суперечок викликало питання участі в конференції і в реорганізованій ГУР представників Церкви та християнсько-суспільного руху, а також надання права вето для партій [11, с.4-10].

Радикали і соціал-демократи виступали за право вето для партій, сподіваючись з його допомогою зберегти вплив на прийняття рішень, а також висловлювалися проти участі діячів церкви і християн-суспільників у планованих акціях. Представники цих партій підтримували право СВУ на участь у конференції і майбутній організації. Зокрема, В.Бачинський так визначив ставлення Радикальної партії до наддніпрянської політичної еміграції: “Щодо партій з Російської України, то їх можна брати в рахубу остільки, оскільки виступають тепер активно і оскільки координують свою діяльність з діяльністю СВУ...” [2, арк.8].

У свою чергу, А.Жук відстоював думку, що Церква в Галичині займає важливе місце в національному житті, а тому виступив за присутність греко-католицького кліру на конференції [2, арк.4]. Він резонно відзначив, що жодна інша політична група “не має стільки підстав обстоювати право вето як СВУ”, проте вважав, що вето порушуватиме “принцип демократичності”. Зате СВУ вимагав включення своїх представників до складу “вузшої президії” [2, арк.9-11]. У такій позиції відзначаємо об’єктивність членів Союзу в оцінці ролі Церкви, бажання не замикатися на ідеологічних догмах і відмову від тимчасових вигод на користь продуктивної роботи майбутнього політичного органу.

К.Левицький і лідер українців Буковини М.Василько боялися втратити контроль над більшістю в ГУР, тому негативно ставилися до планованої реорганізації. Також певну роль відіграло їх прихильне ставлення до наддніпрянців М.Залізняка, В.Степанківського і Д.Донцова, які стали супротивниками СВУ в результаті ідейно-політичного протистояння та боротьби за владу всередині організації [8, арк.6]. Саме тому К.Левицький під різними приводами намагався загальмувати процес

скликання конференції. Спочатку він вимагав, щоб проект реорганізації пройшов затвердження в Українському парламентському клубі, потім акцентував на військовому стані і відсутності кворуму [1, арк.4-5, 10].

Після заяви М.Залізняка про бажання Закордонної групи Української партії соціалістів-революціонерів вступити в Раду на засіданні ГУР 23 листопада 1914 р. розгорівся конфлікт між ним і представниками СВУ щодо права представляти Наддніпрянську Україну. Це дало підстави К.Левицькому виступити з ідеєю, щоб “справу реорганізації обличити”, а конференцію скликати для вирішення інших питань [1, арк.13].

26 листопада 1914 р. М.Залізняк запропонував, доки немає “уповноважених” представників закордонних партій, доповнити Раду лише буковинськими делегатами. О.Попович попросив Раду не приймати рішень до здійснення ним додаткових консультацій з буковинськими послами [2, арк.14, 38].

Лідер УСДП В.Темницький підтримав СВУ. Він вважав, що в тогочасних суспільно-політичних умовах було неможливим, щоб Наддніпрянщину репрезентували легітимні представники [2, арк.14]. Проте С.Баран, опираючись на В.Степанківського, наступного дня продовжив критику СВУ. Він як секретар Народного комітету (центрального органу націонал-демократичної партії) вважав, що “кождий галицький і буковинський українець має більше право говорити іменем російської України, як СВУ”, і вимагав, щоб робота над реорганізацією Ради була передана у відання Народного комітету [2, арк.16].

Крім того, ще в листопаді 1914 р. О.Назарієв, Д.Донцов і В.Степанківський надіслали президенту ГУР протест проти претензій СВУ на представництво інтересів Наддніпрянської України [17, с.62]. Не визнавала статусу СВУ значна частина буковинської політичної еліти. Так, М.Василько і О.Попович в листі до К.Левицького 7 грудня 1914 р. від імені українського парламентського представництва Буковини відмовилися від представництва в Раді і вважали за краще, щоб залишився старий склад ГУР [17, с.493].

Натомість СВУ підтримував лідера іншої політичної групи буковинських українців, одного з керівників Української народної партії С.Смаль-Стоцького. На думку О.Поповича, це був “спір між буковинцями і галичанами”, інтереси останніх представляв С.Смаль-Стоцький [20, с.86].

Основною базою опозиційних сил до К.Левицького став Український парламентський клуб. У ході його засідань на адресу голови ГУР звучали звинувачення у диктаторському стилі керівництва, занедбанні справи захисту українців від військових переслідувань, провалі в інформації

ційно-дипломатичній діяльності і нереалізованості ідеї поділу Галичини. 10 грудня 1914 р. під тиском опозиції клуб вибрав комісію (Є.Левицький, Л.Цегельський, Є.Петрушевич) для підготовки статуту загальнонаціональної ради [8, арк.7-8].

15 грудня 1914 р. Ю.Романчук на правах старійшини західноукраїнського політикуму скликав конференцію парламентських і сеймових послів Галичини і Буковини для обговорення і прийняття розробленого комісією статуту загальноукраїнської організації [19, с.159]. Згідно з проектом до Національної ради мали увійти у пропорційній кількості представники всіх парламентських клубів та делегати УСДП і СВУ [2, арк.7].

Депутат австрійського парламенту Є.Левицький виголосив на конференції реферат про потребу утворення в час війни всеукраїнської національної репрезентації [17, с.94]. М.Василько зачитав заяву від імені буковинських послів, в якій буковинці погоджувалися на участь в Раді інкордонних українців, але тільки з дорадчим голосом. Крім того, останні мали отримати легітиміацію на представництво в ГУР із вступом австрійських військ у Наддніпрянщину.

Після тривалих дискусій конференцію було перенесено, а пропозицію О.Поповича про утворення репрезентації українців Австро-Угорщини до появи легітимованих представників Наддніпрянщини було передано депутатській комісії [2, арк.39].

Український парламентський клуб запропонував власний проект, згідно з яким до нього переходили функції репрезентації українського народу в закордонній політиці. К.Левицький розцінив цей проект як фактичну ліквідацію ГУР, а не її реорганізацію. Підконтрольний йому Народний комітет теж виступив проти проекту і запропонував залишити ГУР у попередньому складі [2, арк.40].

Унаслідок рішень 15 грудня 1914 р. у Відні й надалі функціонували Українські парламентські клуби (галицький національно-демократичний і радикальний та буковинський), ГУР, Народний комітет, УНДП і СВУ. Але ГУР, як згадував С.Баран, після 15 грудня 1914 р. “вже більше не мала знаків життя” [13, с.169].

Не був реалізованим й остаточний варіант реорганізації ради. Його запропонувала комісія ГУР 24 грудня 1914 р. У проекті знайшли своє відображення основні пропозиції СВУ. Згідно з ним реорганізована ГУР, або Загальна Українська Національна Рада, повинна була складатися з 3 галицьких націонал-демократів, 4 – радикалів, по 3 місця отримували галицькі соціал-демократи і буковинські націонал-демократи, буковинські соціал-демократи і буковинська Народна партія – по 1 представнику,

за СВУ резервувалось 4 місяця. Усі члени Ради об'єднувалися в три територіальних секціях – галицькій, буковинській і наддніпрянській, які самостійно вирішували справи своїх територій. Важливим органом Загальної Української Національної Ради мала стати президія, утворена з представників усіх політичних крайових організацій Галичини, Буковини і Наддніпрянщини, у стосунках з іншими організаціями Рад мала репрезентувати “звужена президія” в складі голови і 4 заступників. Одне місце надавалося делегатові СВУ [2, арк.20-21].

К.Левицький у своїх спогадах звинувачував СВУ у провалі ідеї утворення єдиної загальнонаціональної організації, бо “до людей, що проголосили себе тут представниками великої України, не всі мали довір'я”, на що вплинули, на його думку, суперечки між самими членами СВУ [17, с.95]. Серед причин несприйняття СВУ частиною галичан і буковинців можна назвати особисті непорозуміння, небажання деяких політичних лідерів ділитися впливами у майбутній організації, а також певну роль зіграли інтереси тих осіб, яким взагалі не вигідно було створення подібної організації під керівництвом К.Левицького і які використали СВУ як привід для краху цієї ідеї.

Негативне ставлення до СВУ частини галицько-буковинських політиків спровокувало їх звернення у грудні 1914 р. до урядових структур Австро-Угорщини з проханням, щоб СВУ переніс своє місце розташування і діяльність поза межами держави [17, с.494].

М.Василько піддав критиці СВУ перед австро-угорським МЗС зажадав вигнання Союзу з Австро-Угорщини і Німеччини, зупинки виходу його видань і заборони працювати з полоненими-українцями. МЗС після перевірки діяльності організації дало їй найкращу оцінку. Проти К.Левицький і М.Василько звернулися до прем'єр-міністра графа К.Штурґка з попередніми вимогами [8, арк.8-9].

У відповідь на наклепи члени СВУ в листі до голови ГУР від грудня 1914 р. висловили бажання перед від'їздом Союзу з Австро-Угорщини прослухати звіти про діяльність як СВУ, так і ГУР, сподіваючись, що це надалі дасть можливість зберегти стосунки між організаціями [17, с.494]. Вони звернулися за допомогою до опозиційної групи в Українському парламентському клубі [8, арк.9].

22 грудня 1914 р. на засіданні клубу на прохання СВУ була обрана комісія для перевірки діяльності і фінансової звітності Союзу, в яку увійшли послі Є.Петрушевич, о. С.Онишкевич і І.Голубович [7, арк.51]. 23 грудня комісія здійснила перевірку і зробила висновок, що “СВУ працює згідно з своєю програмою”, його праця “є незвичайно корисна для української національності,.... незвичайно солідна, до подиву видатна

успішна та всестороння..." [5, арк.2]. Крім того, було відзначено, що СВУ використовувала кошти ощадно, на користь української справи. Згідно з звітом комісії Український клуб 24 грудня 1914 р. визнав діяльність СВУ "за патріотичну, корисну і без всякого закиду" [3, арк.59 зв.].

Незважаючи на опір К.Левицького, президія Українського парламентського клубу (К.Левицький і Є.Петрушевич) в цілях захисту СВУ провела аудієнції у прем'єр-міністра графа К.Штюргка і старшого консула МЗС з українських питань Р.Опенгаймера [8, арк.10].

Попри намагання СВУ виправдати себе, у нього й надалі тривали конфлікти з державними органами Австро-Угорщини. Нарешті 10 квітня 1915 р. представників СВУ О.Скоропис-Йолтуховського і М.Меленевського офіційно було повідомлено про розірвання попередніх відносин з Союзом. Водночас уряди Австро-Угорщини і Німеччини пішли назустріч побажанням Союзу у ряді питань. Зокрема, відступна плата за розірвання стосунків була збільшена від 63600 корон до 100000 корон, таку ж суму мали надати і німецький уряд [22, с.212-213].

Як бачимо, галицькі і буковинські українці зіграли певну роль у розірванні стосунків між СВУ і МЗС Австро-Угорщини, і це ще раз довело на життя важливість для Союзу налагодження співпраці з західноукраїнськими політичними організаціями. Крім цього фактора, на ускладнення стосунків між СВУ і Австро-Угорщиною суттєво вплинуло погіршення економічної та політичної ситуації в країні і орієнтація на сепаратний мир з Росією, а також плани утворення польського королівства, що відсунуло українське питання в австрійській політиці на друге місце [15, с.13-14].

Конфлікт СВУ з частиною українського політичного керівництва Австро-Угорщини не вирішив проблеми реорганізації ГУР. Реорганізаційна комісія, обрана 15 грудня 1914 р., не працювала. Її члени від УНДП перестали відвідувати засідання, внаслідок чого виникла проблема з кворумом [6, арк.41]. 16 лютого 1915 р. ГУР вдруге спробувала реорганізуватися шляхом доповнення Ради радикалами замість вибулих М.Павлика і М.Балицького, а також кооптації п'ятерох представників від Українського парламентського клубу [8, арк.15].

К.Левицький намагався відстрочити скликання засідань Ради, ускладнити прийняття рішень шляхом накопичення інстанцій, через які вони мали проходити (Український парламентський клуб, Народний комітет, Буковинський парламентський клуб) [2, арк.44].

20 і 28 лютого, 1 березня 1915 р. Народний комітет обговорив справу відносин з ГУР. Було прийнято рішення, що в питанні реорганізації Ради Народний комітет буде вимагати, щоб ГУР об'єднувала тільки політичні партії Галичини і Буковини [11, с.5]. 22 лютого 1915 р.

Народний комітет закликав національних демократів вийти з ГУР [1, арк.50]. На заклик відгукнулися К.Левицький, С.Баран, І.Кивелюк, В.Панейко. Після цього Рада призначила М.Ганкевича й В.Темницького посередниками між конфліктуючими сторонами [8, арк.17].

З 25 лютого по 28 березня тривали зустрічі і консультації [2, арк.51-53]. Українська радикальна та соціал-демократична партії надіслали листи управі УНДП, де кваліфікували кризу в ГУР як поширення внутрішнього конфлікту в середовищі Української національно-демократичної партії на загальнонаціональну площину [21, с.323].

Соціал-демократи виступали за надання СВУ повноцінного голосу, домагалися участі Християнсько-суспільного стороництва О.Барвінського, буковинських соціал-демократів в реорганізованій Раді прагнули створити Соборну українську раду [2, арк.53-54]. К.Левицький і Народний комітет вперто виступали проти прийняття СВУ рівноправним членом Ради. Навіть буковинські парламентарії, прагнучи легітимності, погодилися на прийняття Союзу до ГУР і її президії [8, арк.17].

У свою чергу, Союз розгорнув у "Вістнику СВУ" кампанію підтримки ідеї реформування ГУР в Народну управу, яка б охопила "всі територіальні частини, всі напрями політичної думки та змагань нації" визначила "ясно з становища цілого народу, всієї соборної України дороги та напрями праці" [9, с.6-7].

Спільні конференції членів обох груп УНДП все ж виробили узгоджувальну платформу. Щоб не розпалювати внутрішній конфлікт, сторони погодилися включити до ГУР ще чотирьох представників Народного комітету, поновити в Раді делегатів від інших українських партій [21, с.323]. 11 березня 1915 р. розпочалися переговори політичних сил, які мали б увійти до нової Ради. Буковинців представляли О.Попович та І.Семака, радикалів – Л.Бачинський і І.Макух, соціал-демократів – М.Ганкевич і В.Темницький, останні були одночасно репрезентантами ГУР [23, с.360].

На довготривалу кризу в українському політичному таборі відгукнулася українська студентська молодь у Відні. На зборах 3 січня 1915 було прийнято резолюції, в яких вимагалось утворення ГУР, де були "заступлені всі політичні напрями України" [2, арк.63]. 12 квітня 1915 українська студентська молодь Відня, очолювана М.Дольницьким і К.Заклинським, В.Лисим, підтвердила ці рішення і звернулася з відповідним листом до українських політичних організацій.

Під тиском громадської думки, внаслідок внутрішньої дезорганізації, втрати авторитету у Відня і Берліну, зростання впливів польських сил на початку квітня 1915 р. Народний комітет і К.Левицький пог

дилися на участь в Раді Союзу і опозиції з Українського парламентського клубу [8, арк.18]. 30 квітня 1915 р. на нараді представників націонал-демократичної, радикальної, соціал-демократичної партій, буковинських націонал-демократів і СВУ приймається остаточне рішення перетворити ГУР на Загальну Українську Раду [12, с.1].

Отже, виникнення в умовах Першої світової війни Головної Української Ради стало спробою створити консолідоване українське політичне представництво Галичини. Співпраця ГУР із СВУ засвідчила прагнення українських політиків мислити загальноукраїнськими політичними категоріями, готовність реалізувати на практиці ідеї соборності України.

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України), ф.3807, оп.2, спр.1.
2. ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.2.
3. ЦДАВОВУ України, ф.3807, оп.2, спр.49.
4. ЦДАВОВУ України, ф.4405, оп.1, спр.4.
5. ЦДАВОВУ України, ф.4405, оп.1, спр.13.
6. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф.309, оп.1, спр.2020.
7. ЦДІАУЛ, ф.391, оп.1, спр.8.
8. ЦДІАУЛ, ф.581, оп.1, спр.91.
9. Вістник СВУ. – 1915. – Ч.9-10. – Лютий. – 24 с.
10. Вістник СВУ. – 1917. – Ч.131. – 1 січня. – 16 с.
11. Діло. – 1915. – 6 березня.
12. Свобода. – 1915. – 14 травня.
13. Баран С. Австрійські українці на воєнній еміграції у Відні // Ілюстрований народний календар товариства “Просвіта” з термінарком на преступний рік 1916. – Львів, 1915. – С.164-175.
14. Жук А. Як дійшло до заснування “Союзу визволення України” // Календар-альманах Дніпро на рік 1935. – Львів, 1935. – С.103-117.
15. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918-му році та її історична генеза // Український історик. – 1968. – №4. – С.5-18.
16. Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 360 с.
17. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 рр. – Львів: Б.В., 1928-1929. – Ч.1-2. – 496 с.
18. Патер І. Союз визволення України: заснування, політична платформа та орієнтація // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1999. – Вип.34. – С.331-340.
19. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2000. – 346 с.
20. Попович О. Відродження Буковини. Споми́ни. – Львів: Червона калина, 1933. – 120 с.
21. Рисевич В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1999. – Вип.34. – С.317-330.
22. Скоропис-Йолтуховський О. Мої злочини // Хліборобська Україна. – Відень, 1920-1921. – Кн.2. – С.191-237.
23. Темницький В. Загальна Українська Рада // З великого часу. Український альманах. – Київ – Львів – Відень, 1921. – С.356-364.